

**TÜRK SİYASAL HAYATINDA DEVLETİN
BEKA KAYGISININ SİYASAL REJİM
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (1821-2021)**

THE IMPACT OF THE STATE'S SURVIVAL
ANXIETY ON THE POLITICAL REGIME IN
TURKISH POLITICAL LIFE (1821-2021)

Yunus Emre ÖZKUL

62

TÜRK SİYASAL HAYATINDA DEVLETİN BEKA KAYGISININ SİYASAL REJİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (1821-2021) *

THE IMPACT OF THE STATE'S SURVIVAL ANXIETY ON THE POLITICAL REGIME IN TURKISH POLITICAL LIFE (1821-2021)

Dr. Yunus Emre ÖZKUL¹

Anahtar Kelimeler:

Devletin beka kaygısı,
Türk siyasal hayatı,
Türk siyasal rejimi,
İç tehdit,
Dış tehdit.

Keywords:

State's survival
concerns,
Turkish political life,
Turkish political regime,
Internal threat,
External threat

* Bu makale "Türk siyasi hayatında devletin beka kaygısı (1821-2020)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Doktor-Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, efemerid33@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5915-0770>

ÖZ

Türk siyasal hayatında devlet, Batı dünyasından farklı bir şekilde özne pozisyonunda kalmış ve bu durum yalnızca siyasal yaşamı değil, aynı zamanda toplumsal düzeni de şekillendirmiştir. Devletin bu konumu, siyasal ve toplumsal yapının, devletin arzuları, ihtiyaçları ve kaygıları doğrultusunda biçimlenmesine yol açmıştır. Türk siyasal hayatının özellikle son iki yüz yıllık evresinde devletin ciddi tehdit algılamaları söz konusudur. Bu tehditler devletin muhtevasını oluşturan bürokratik kadrolarda zaman zaman şiddetlenen ve süreç içerisinde derinleşen bir beka kaygısının oluşmasına neden olmuştur. Beka kaygısı, varoluşsal tehditlerle ortaya çıkan gerilimleri ifade ettiğinden, toplumsal ve siyasal hayatın merkezinde yer alan devletin bu psikolojik durumunun, siyaset ve siyasal rejim üzerinde belirleyici bir etki yaratmış olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu çalışma, devletin beka kaygısının siyasal rejim üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmanın ulaştığı temel bulgu, dış tehditlerden kaynaklanan beka kaygısının siyasal rejim üzerinde demokratikleşme yönünde bir etki yarattığı, iç tehditlerden kaynaklı beka kaygısının ise otoriterleşmeye doğru bir yönelim oluşturduğudur. Bu araştırma, tamamen nitel araştırma yöntemleriyle yürütülmüş olup, elde edilen veriler önce sınıflandırılmış, sonrasında ise olgularla ilişkilendirilerek analiz edilmiştir.

ABSTRACT

In Turkish political life, unlike in the Western world, the state has remained in a subject position and this has shaped not only political life but also the social order. This position of the state has led to the shaping of the political and social structure in line with the desires, needs and concerns of the state. Especially in the last two hundred years of Turkish political life, the state has perceived serious threats. These threats have led to a concern for survival among the bureaucratic cadres that constitute the content of the state, which has intensified from time to time and deepened in the process. Since survival anxiety refers to the tensions arising from existential threats, it is inevitable that this psychological state of the state, which is at the center of social and political life, has had a decisive impact on politics and the political regime. Therefore, this study aims to analyze the impact of the state's survival anxiety on the political regime. The main finding of the study is that survival anxiety stemming from external threats has an effect on the political regime in the direction of democratization, while survival anxiety stemming from internal threats creates a tendency towards authoritarianism. This study was conducted entirely with qualitative research methods, and the data obtained were first classified and then analyzed in relation to the facts.

GİRİŞ

Türk siyasal hayatı, oldukça geniş bir zaman dilimini içermesine rağmen, bu çalışma kapsamında 1821 Yunan isyanı sonrasındaki döneme odaklanılmaktadır. Yunan isyanının başlangıç noktası olarak seçilmesinin iki temel nedeni vardır. Birincisi, isyanın Fransız Devrimi'nin ardından milliyetçi eğilimlerle ortaya çıkan ilk önemli gelişme olması ve bu durumun, devletin dış ve iç tehditlere karşı daha savunmasız hale gelmesine, dolayısıyla beka kaygısının derinleşmesine yol açmasıdır.¹ İkincisi ise, isyanın sonuçlanmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi yapısının, rejimin çöküşüne kadar modern siyasetin kurumları ve kuralları çerçevesinde yeniden şekillendirilmeye başlanmasıdır. Bu bağlamda, 1821 Yunan isyanı, devletin idarî ve siyasî açıdan yeni bir döneme girmesine zemin hazırlayan, ayrılıkçı tehditlerin belirginleşerek devletin beka kaygısını tetikleyen ve bu kaygılar doğrultusunda yeni politik paradigmalara yol açan bir sürecin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Türk siyasal hayatında devletin beka kaygısının önemi, aslında devletin Türk siyaseti içerisindeki konumundan kaynaklanmaktadır. Devlet, toplumun büyük ölçüde göçebelikten vazgeçerek yerleşik düzene geçtiği zamanlardan beri yaşamsal bir varlıktır. Zira, Osmanlı toplumunda üretim döngüsü tamamen devletin kontrolü altında olduğu gibi, temel üretim aracı olan toprağın çıplak mülkiyeti de devlete aittir. Bu üretim ve mülkiyet ilişkisi, aristokratik ara kademelerin oluşumunu engellemekte, geniş bir memur kadrosunu üreterek devletin bürokratik niteliğini desteklemektedir. Dolayısıyla Batı'dan farklı olarak siyasetin öznesi toplum değil, devlet olagelmıştır.

Siyaset, devletin arzu ve ihtiyaçlarına göre şekillenme eğilimi göstermiştir.² Üstelik devletin siyasi ve toplumsal yapı içindeki bu konumu toprak rejimindeki genel bozulmanın yaşandığı 17. yüzyıl sonrasında da değişmemiştir. Devletin mukataa topraklarını satarak özel mülkiyetin önünü açması ve 18. yüzyıldaki ayan yapısına rağmen devlet ile toplum arasındaki bağımlılık ilişkisinde belirgin değişimler gözlenmemiştir. Zira ayan bile meşru varlığını devletten aldığı rütbe ve nişanlarla devam ettirmek zorunda kalmıştır. Bu hususta Bahri Savcı'ya ait tahlil oldukça sarıh bir surette ayanın devlet karşısındaki konumunu ortaya koymaktadır: “Yerel ayan, derebeyi olarak güçlenmeyi ister ama bunu imparatorluğun bütünlüğü içinde ister: Bu bütünlük kalmazsa Ayanın yerel nüfuzu, derebeyliği de kalmaz. Ayanın yaşamı ve varlığı, merkezsel otoritenin her halükârda ayakta durabilecek bir güçte kalmasına bağlıdır.” (Savcı, 1974, s. 10). Savcı'nın ifade ettiği, merkezileşmenin yani devlet otoritesinin güçlenmesinin paradoksal bir şekilde ayanın çıkarına olduğudur. Öte taraftan 19. yüzyıla girildiğinde klasik toprak rejimi neredeyse tamamen yok olmasına rağmen bürokratik kadro olduğu gibi varlığını devam ettirmiştir. Bunun temel sebebi servetin merkezileşmesi yerine küçük tarla sahipliğinin yaygınlaşmasıdır. Bu yapı bir taraftan feodalleşme eğilimlerine zarar vermekte diğer taraftan devlet mekanizmasına duyulan ihtiyacı canlı tutmaktadır. Küçük tarla sahipliği ile bürokratik kadrolar arasındaki korelasyon çok önceleri Karl Marx tarafından ortaya konmuştur.

Küçük tarla sahipliği, doğası gereği, mutlak güç sahibi ve sayılamayacak kadar kalabalık bir bürokrasiye zemin sunar. İlişkilerin ve kişilerin düzeylerinin tüm ülke

¹ “Türkiye’de tarih literatüründeki yaygın kanaate göre, Osmanlı İmparatorluğu’nda ulusal nitelikli ilk ayaklanma Sırp tarafından başlatılmıştır ... Ancak modern tarih araştırmacıları açısından Sırp isyanında ulusalcı düşüncenin etkisi konusunda birtakım şüpheler bulunmaktadır. Hobsbawm’a göre Sırp isyanı; köylülerin, yerel yöneticilerin usulsüzlüklerine ve despotluğuna karşı başlattığı bir direniştir. Üstelik isyanın lideri ‘Kara George’un ayaklanmasının (1804-7) ilk evresi, Türklerin yönetimine karşı olmak gibi bir iddia bile taşııyordu; tersine yerel yöneticilerin suistimallerine karşı Sultandan yana bir tavır içindeydi’. Niyazi Berkes de benzer fikirlere sahiptir. Üstelik Berkes’e göre, ‘kahramanlaştırılan haydut ve eşkiya ile köylü halkın savaşına karşı, bu ulusal akımın soylu ve burjuva temeli yoktu” (Özkul, 2023, s. 57). Ayrıntı için bkz. Hobsbawm, 2013, s. 156 ve Berkes, 2018, s. 153.

² “Siyaset kavramı içerisindeki en karmaşık olgulardan biri özne sorunudur. Daha sarıh bir ifadeyle, siyasetin ne için yapıldığı ya da hangi amaca hizmet ettiği. Her ne kadar siyaseti devlet aygıtıyla sınırlandırma eğiliminde olan siyaset bilimciler bulunsu da (Çam, 2002: 36), literatürdeki genel kabul, siyasetin toplumsal bir uğraş olduğu ve toplum için yapıldığıdır (Heywood, 2014, s. 44). Buradan yola çıkarak siyasetin öznesi, devlet ya da toplum olabilmektedir. Yani bazı kültürlerde toplumun genel menfaati siyasetin merkezinde yer alırken, diğer bazı kültürlerde devlet, siyasî faaliyetlerin merkezine oturabilmektedir. Siyasette özne olma durumunu belirleyen temel faktör, ait olduğu kültürdeki üretim biçimi ve buna bağlı oluşan geleneksel kodlamalardır. Örneğin Batı toplumlarında devlet aygıtı, tarihin çoğu döneminde yüce bir varlık ya da varoluşsal bir kaynak olarak görülmemiştir. Bunun temel sebebi, üretim ve mülkiyet ilişkilerinde devletin önemli bir alanı kaplayamamasından kaynaklanmaktadır. Daha sarıh bir ifadeyle; Batı’da devlet, üretim süreci üzerinde belirgin bir kontrol ve denetim mekanizması kuramamış, zaten buna ihtiyaç da duyulmamıştır. Devletin üretim süreci üzerindeki zayıf konumu, toplum içerisindeki hâkim sınıfları ve bunların arzu ve taleplerini ön plana çıkarmıştır. Orta çağın feodal dünyasında aristokratlar ve din adamları, Batı siyasetinin öznesi durumuna gelmiştir. Siyaset, hâkim toplumsal sınıfların menfaatine hizmet eden bir ilişkiler ağıyken, bazen de bu sınıfların menfaatini uzlaştıran bir yapıya sahip olmuştur” (Özkul, 2023, s. 12).

yüzeyinde eşitlenmesini sağlar. Dolayısıyla, en tepedeki bir merkezden bu homojen kitlenin tüm noktalarına eşit miktarda etkide bulunulmasına da izin verir. Halk kitlesi ile devlet iktidarı arasındaki aristokratik ara kademeleri yok eder. Yani, her yerde, devlet iktidarının doğrudan müdahalelerine ve onun dolaysız organlarının devreye girmesine yol açar. Son olarak, ne kırdı ne de kentlerde yer bulabilen ve bu nedenle bir tür saygın tabaka alma biçimi olarak devlet memuriyetlerine yönelen ve yeni devlet memuriyetlerinin yaratılmasına neden olan bir işsiz nüfus fazlası üretir (Marx, 2016, s. 157).

Devletin siyasal hayatın merkezinde yer alması, 1821 Yunan isyanından itibaren derinleşmeye başlayan beka kaygısı karşısında modern siyasetin onun talepleri ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmesine yol açmış görünmektedir. Tehditler, siyasal tedbirleri doğurmakta ve tüm yapı beka kaygısı ekseninde inşa edilmektedir.

Siyasetin temel bileşenlerinden biri olan siyasal rejim kavramı ise tanımlanması oldukça zor görünen bir kavramdır.

Siyasî rejim, siyaset bilimi terminolojisi açısından bir ülkenin yönetim biçimini, yapısını ya da egemenlik ve iktidar ilişkilerini tanımlamada kullanılan bir kavramdır. Aristo'nun sınıflandırmasıyla başlayan, daha sonra Montesquieu'nün yeni sınıflandırma modeliyle devam eden siyasî rejim tanımlamaları, esasında "otokrasi", "demokrasi" ya da "cumhuriyet" gibi kaba bir hükümet biçimleri ayrımının biraz daha ötesinde anlamlandırmalara muhtaçtır" (Özkul, 2023, s.124).

Ancak siyasal rejimle ilgili daha derin tahlillere girmeden alan uzmanlarının, "Siyasal rejim kavramını, bir devlet yönetiminde egemenliğin kim tarafından ve ne şekilde kullanılacağını belirleyen formel ve informel kural ve kurumlar olarak tarif ediyoruz" (Aktan, 2016, s. 20) şeklindeki tanımlamasının en azından bu makale için yeterli görüldüğü anlaşılmaktadır.

Türk siyasal hayatının bilhassa 1821'den sonraki sürecinde devletin beka kaygısını tetikleyen, onu derinleştiren ve tahrik eden belirli tehditler söz konusudur. Bu tehditler, Cumhuriyet rejiminin tesisinden sonra daha da çatallanmış ve karmaşık hâle gelmiştir. Bu çalışma içerisinde devletin beka kaygısı yaşamasına yol açan tehditler; dış tehdit ve iç tehdit başlığı altında tasnif edilmiştir. Dış

tehdit, bütünselci bir yaklaşımla ele alınarak Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde ülke dışından gelen tehditlerin tümü olarak değerlendirilmiştir. Burada tabii ki dış tehdidin en önemli faili olarak Batı ülkelerinin gösterildiğini belirtmek gerekmektedir. İç tehdit başlığı ise biraz daha karmaşık görünmektedir. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri düşünüldüğünde dağılma-bölünme tehdidinin çok güçlü bir uyarıcı olduğu görülmektedir. Bunun yanında bilhassa devlet içerisinde iktidarı ele geçiren reformcu bürokratlar tarafından, geleneği temsil eden güç merkezlerinden gelen uyarıcıların irtica tehdidi olarak algılandığı gözlemlenmektedir. Son olarak iç tehdit çatısının içerisine sol/sosyalist tehdidi de eklemek uygun düşecektir. Zira, İkinci Harp'ten sonra yükselen sol hareket devlet içerisinde önemli bir reaksiyonla karşılaşmış ve buradan gelen iletiler tehdit olarak algılanmıştır.

Arapça kökenli bir kelime olan "Beka"yı Türk Dil Kurumu, *kahıcılık, ölmezlik* şeklinde kısaca tarif etmektedir (TDK Sözlükleri Resmî İnternet Sitesi, t.y.). Ferit Devellioğlu da Osmanlıca-Türkçe Büyük Ansiklopedik Lûgatı'nda "beka"yı, *devam, sebat, evvelki hal üzere kalmak, bakilik* olarak tanımlayarak Türk Dil Kurumu'nun verdiği tarifi desteklemektedir (Devellioğlu, 1996, s. 81). İslâmî literatürde kavram, bir şeyin varlığını sürdürmesi anlamında, aslında sona ermek, ölümlülük demek olan "fena" kelimesinin zıddı olarak kabul edilmektedir. Zaten "beka"dan türeyen "baki" Tanrıya özgü, Tanrısal olanı işaret etmekte olup, "fena"dan türeyen "fani" insana özgü olandır (Tözluyurt, 2018). İngilizcede survive ya da survival olarak karşılık bulan kavram, hayatta kalma, varlığın devam etme durumu şeklinde anlamlandırılmaktadır (Merriam-Webster İnternet Sitesi, t.y.). Dolayısıyla beka, nesnenin var olma hâlinin devamı olduğuna göre beka kaygısını tetikleyen tehditler de ölümcül tehditlerdir. Bu, aynı zamanda patolojik bir durumu işaret etmektedir. Yani, devlet adeta ölümcül tehditler alan ve bunlarla yüzleşmek zorunda kalan insanların ruh haline benzer tepkiler vererek varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu noktada kaygı üzerinde de durmak yerinde olacaktır. Kaygı, "bir tehlike, felaket ya da talihsizliğin yaklaşmakta olduğu endişesi ve bedensel gerilim belirtileriyle tanımlanan duygu türü" (Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü İnternet Sitesi, t.y.) olarak

tanımlanmaktadır. Kaygı üzerine uzmanlaşan dünyaca ünlü ABD’li psikolog “Spielberger’e göre kaygı, bireyin bilişsel değerlendirme yaparak dış çevreden veya içten gelen uyarıyı tehdit olarak algılaması sonucu tehlikeye verilen bir cevaptır” (Aktürk, 2014: 22). Korkuyla arasındaki temel fark, tehdidin belirsizliği, tehditle daha çok gelecek bir zaman diliminde yüzleşilmesi endişesi ve korkunun kaygıya göre geçici bir duruma işaret etmesi olarak izah edilebilir (Kara & Acet, 2012: 246).

Andre Le Gall “kaygı” üzerine yazmış olduğu eserinde, “açık bir tehlikeden kaynaklanan anlık kaygıdan, potansiyel bir tehlikeye dayanan ama mevcut durumla her zaman ilişki içinde olan ölçsüz ve kalıcı kaygıya geçiş fark edilemez ve belirti vermez” (Le Gall, 2012: 24) demektedir. Le Gall, basit kaygının her an sürekli kaygıya ya da anksiyeteye evrilebileceğini belirtmekte ve kaygının süreklilik arz ederek derinleştiği durumları, “nedeninin bilincinde olan anksiyete” olarak tanımlamaktadır. “Nedene dayanan anksiyete belli bir tehlikenin belirsiz ya da kesin biçimde saptanmış olmasıdır: Bu tehlikenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmez ama var olduğunu bilir” (Le Gall, 2012: 24).

Kaygının süreklilik arz etmesi, ileri düzey anksiyete ya da kaygı bozukluğu gibi ciddi bir rahatsızlığa yol açabilmektedir. Kaygı, her birey üzerinde aynı etkiye sahip değildir. Bazı bireyler karakteristik özelliklerinden dolayı sürekli kaygı duyma eğilimindeyken, diğer bazı bireyler gelecekteki muhtemel tehdidi daha sakin bir şekilde karşılayabilmekte ve sahip oldukları kaygıları daha iyi yönetebilmektedir. Osmanlı-Türk siyasetinin özellikle son iki yüz yılında, devletin sürekli bir şekilde beka kaygısına sahip olması, kaygının sürekli olarak kendini yeniden üretmesi ve derinleşmiş bir anksiyete durumuna işaret etmektedir.

Anksiyete ya da derinleşmiş kaygı, organizma gibi davranış sergileyen devletlerde görülebilecek bir kriz durumudur. Osmanlı-Türk siyasî geleneğinde devletin siyaset içerisindeki öznesel pozisyonu hesaba katıldığında, özellikle 19. yüzyılın ilk çeyreğiyle birlikte devletin ontolojik bir kaygıya düştüğü görülecektir. Bu, devletin Osmanlı evresi açısından tamamıyla bir beka kaygısıdır ve 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam edecektir. Zira Le Gall’un ve diğer psikoloji uzmanlarının bireydeki

kaygı durumunu anlamaya çalışırken yapmış oldukları tanımlamalar ve açıklamalar gibi Osmanlı İmparatorluğu, son yüz yılında derinden hissettiği dağılma, bölünme, parçalanma tehdidiyle ve yine derinden hissettiği beka kaygısıyla nihayetinde yüzleşmiş ve yok olmuştur. Kaygıyı doğuran tehdidin gerçekleşmesi, Cumhuriyet evresi açısından da ciddi travmalar yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye’de tarih yazıcılığı, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemini birbirinden kopararak tarihsel sürekliliği görmezden gelme eğiliminde olduğu için bu travmatik mirası etraflıca analiz etmekten uzaktır. Siyasette olduğu gibi tarihte de süreklilik kavramının esas olduğu dikkate alındığında, yeni kurulan yapının devlet değil, siyasî rejim olduğu sarıh bir surette görülmektedir. Bu nedenle Osmanlı dönemi bürokrat ve siyasetçilerinin karşılaştıkları trajik durumlar, Cumhuriyet evresine olduğu gibi aktarılmıştır. Nitekim Cumhuriyet dönemindeki siyasî gelişmelerin neredeyse tamamında Osmanlı evresinden miras kalan devletin kaygıları ve zaman zaman da beka kaygısının önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Özkul, 2023, s. 52).

Osmanlı-Türk siyasal hayatına dair genel bir okuma yapıldığında en güçlü tehdidin dış tehdit olarak algılandığı sarıh bir surette görülmektedir. Bu, öylesine güçlü bir algıdır ki, ülke içi dinamiklerin ürettiği tehditler bile çoğu zaman dışarıyla ilişkilendirilmiştir. Dağılma ya da bölünme yanlısı grupların aslında Batı ülkeleri tarafından desteklendiği, ülke içindeki sosyalistlerin bizzat S.S.C.B. tarafından örgütlendirildiği ve mürtecilerin Orta Doğu’daki bazı yapılar tarafından finanse edildiği yaygın bir kanaat olagelmıştır. Bu çalışma, söz konusu algıların haklılığı ya da haksızlığı üzerine odaklanmaktan ziyade, tehditler karşısında kendisini yeniden üreten devletin beka kaygısının siyasal rejim üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Araştırma neticesinde elde edilen tüm bulgular, doğrudan dış tehditlerle tetiklenen beka kaygısının rejimi yumuşatma ya da demokratikleştirme yönünde sonuçlar doğurduğunu, iç tehditlerle derinleşen beka kaygısının ise rejimi otoriterleşmeye sürüklediğini göstermektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Türk siyasal hayatına ilişkin literatürde devletin beka kaygısının merkeze alınarak Türk siyasetinin anlaşılmasına çalışıldığı az sayıda eser bulunmaktadır. Yunus Heper’in doktora tezi, beka kaygısını hukukî metinler üzerinden

okumakta³ Halis Çetin'in "Korku siyaseti ve Siyaset korkusu" kitabı ise siyaset-toplum ilişkisinde korkuların bizzat iktidarlar eliyle topluma yayıldığı ve bu sayede toplumun yönetildiği iddiasını taşımaktadır.⁴ Bu iki eser haricinde bu çalışmanın konusuna dolaylı temas eden diğer bir eser Murat Önderman'ın "Türkiye'de Paranoid Ethos" adlı çalışmasıdır. Ancak Önderman'a göre siyasal kaygılar tam tersi bir şekilde toplumdan kaynaklanmakta ve devlete sirayet etmektedir.⁵ Umur Can Adısönmez ve Serhun Al'ın ortaklaşa kaleme aldığı "Kitlesel Şiddet, Travma ve Hafıza: Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde 'Beka'nın İzini Sürmek" adını taşıyan makalesi, beka kavramını ve bu kavramın temel niteliklerini tanımlamaya çalışsa da devlet-toplum ilişkisini etraflıca tahlil etmediği için Türk siyasetinde bu kavramların edindiği konumu tam olarak tespit edememiş görünmektedir.⁶ Onur Karakaş'a ait olan "Milli İrade ve Beka Kavramlarını 24 Haziran 2018 Türkiye Başkanlık Seçimi Üzerinden Okumak" adlı makalesi ise beka kaygısını bir siyasî parti üzerinden okuyarak sınırlı bir alan içinde kalmaktadır.⁷ Halbuki devletin beka kaygısı, Karakaş'ın makalesinde bahsi geçen siyasî partinin çok daha üzerinde, onu üreten ve yeniden biçimlendiren derin ve köklü bir olgudur. Devletin beka kaygısı hakkında kaleme alınan başkaca eserler de mevcuttur. Bunlar spesifik olarak belirli bir tehdide odaklandığı ve belirli bir siyasal görüş üzerinden anlaşılmaya çalışıldığı için bu çalışmanın doğrudan ilgi sahasına girmemektedir. Bu çalışma tüm bu kaynaklardan belirli farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklardan birincisi, devlet, beka ve kaygı kavramlarını anlamaya çalışarak 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan olgunun siyasal rejim üzerindeki biçimlendirici etkisini incelemesi; ikincisi ise devletin beka kaygısını tarihsel süreklilik bağlamından kopmadan ele almaya çalışmasıdır. Türk siyaseti, devletin beka kaygısı dikkate alınmadan anlaşılabilir. Dolayısıyla bu çalışma Türk siyasal hayatının

yeniden tahlil edilmesi ve devletin beka kaygısının akademik çevrelerce yeniden değerlendirilebilmesi kaygısını taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma Etik kurul izni gerektiren bir unsur taşımamakta ve tamamen nitel bir araştırmaya dayanmaktadır. Veri analizi, araştırma sonuçlarına kadar sürdürülmüş, verilere dayalı olarak yapılan betimsel analiz neticesinde ortaya çıkan bulgular, önce sınıflandırılmış, ardından olgularla ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın bağımsız değişkeni devletin beka kaygısı, bağımlı değişkeni ise Türk siyasal rejimidir. Dolayısıyla, içerik analizinde değişkenler arasındaki ilişki ayrıntılı bir analize tabi tutulmuş ve elde edilen bulgularla bunlar temellendirilmiştir. Son olarak analitik yorumlama yapılmış ve elde edilen sonuçlar, literatürle birlikte karşılaştırılarak tartışılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Dış Tehditler Karşısında Siyasal Rejimin Yumuşaması

Osmanlı-Türk siyasal hayatı açısından dış tehdit algısı 19. yüzyılın başından itibaren süreklilik arz eden bir mahiyete haizdir. Bu tehdit algısını Türk siyasal hayatının Osmanlı evresinde, imparatorluğun parçalanma tehlikesiyle; Cumhuriyet evresinde ise bölünme endişesi ve diğer iç tehditlerle ilişkilendirme davranışı ön plandadır. Daha açık bir ifadeyle, Türk siyasal hayatında farklı zaman dilimlerinde farklı biçimleriyle kendini gösteren iç tehdit algılamalarının kaynağı, çoğu durumda dışarıdan bir müdahale ile ilişkilendirilmiştir. Bu yüzden dış tehdit olarak algılanan uyarılar, her zaman Türk siyasal hayatının gündeminde üst sıraları işgal etmiştir.

Osmanlı dünyasında dış tehdidin aynı zamanda dağılma-bölünme tehdidine yol açtığı yönündeki kanıksanmış düşünce, Cumhuriyet döneminde de benzer tehditlerin aynı yöntemle açıklanması kolaycılığını doğuracaktır.

3 Heper'in "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü" adlı tezine Ulusal Tez Merkezi'nin veri tabanından 356872 tez numarasıyla ulaşılabilir.

4 Bkz. Çetin, H. (2012), *Korku siyaseti ve siyaset korkusu*. İletişim Yayınları.

5 Bkz. Önderman, M. (2018). *Türkiye'de paranoid ethos*. Vakıfbank Kültür Yayınları.

6 Adısönmez, U. C., & Al, S. (2024). Kitlesel şiddet, travma ve hafıza: Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde 'beka'nın izini sürmek. *Mülkiye Dergisi*, 48(3), 553-581. <https://doi.org/10.25064/mulkiye.1437384>

7 Karakaş, O. (2021). Milli irade ve beka kavramlarını 24 Haziran 2018 Türkiye başkanlık seçimi üzerinden okumak. *Asya Studies*, 5(17), 231-242. <https://doi.org/10.31455/asya.880531>

Örneğin; Şeyh Sait ve diğer Kürt isyanlarında İngiliz desteği olduğu iddiası, PKK'nın ABD ve Avrupa tarafından finanse edildiği ya da Gezi Parkı eylemlerinin ardında "faiz lobisi"nin bulunduğuna yönelik söylemler, Osmanlı döneminden kalma bir siyasî anlayışın uzantıdır. Ancak, Osmanlı-Türk siyasetindeki olumsuz dış tehdit algısı, çoğu durumda her iki rejimin demokratikleşmesi yolunda etkiler doğuracak, hatta demokrasinin inşa edilmesindeki ana müsebbip haline gelecektir. Doğal bir biçimde ilk etki, demokratikleşmenin ya da anayasal sürecin ilk evresini oluşturan Tanzimat Fermanı'nda görülmüştür" (Özkul, 2023, s.127).

Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil bürokrasiyi teminat altına alan, bürokrasiye ve topluma birtakım hukuki haklar tanıyan, tüm bu nitelikleri itibariyle modern siyasetin kurum ve kurallarıyla inşası anlamına gelen gelişmelerin öncüsü kabul edilmektedir. Fermanın ilan edilmesine yol açan konjonktür hesaba katıldığında Tanzimat Fermanı'nın, Rusya'nın "Boğazlar" üzerindeki hukuki ayrıcalığı karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı dünyasından destek arayışının bir neticesi olduğu görülmektedir. Sultan II. Mahmut döneminde başlayan reformların ve hariciye bürokrasisinin etkinliğini artırmasının bu destek arayışıyla yakından ilgisi vardır. Tanzimat Fermanı öncesinde Londra Büyükelçiliği yapan Mustafa Reşit Paşa, İngiliz Hariciye Vekili Lord Palmerston ile görüşmüş ve bu görüşmeden edindiği izlenimleri bir layihaya dönüştürerek İstanbul'a göndermiştir. Mustafa Reşit Paşa bu layihada Tanzimat Fermanı'nın zemini oluşturacak reformların hayatiyetinden ve Avrupa devletlerinin bu yöndeki taleplerinden söz etmektedir.

... her ne sebebe mebnî ise [dayanıyorsa] şimdiye kadar dūcâr-ı ukde-i te'hir olan [geciktirilen] Harbiyye mektebinin inşası hem fevâid-i adîdeyi mûcib [sağladığı pek çok fayda nedeniyle] ve hem Avrupalunun nazar-ı dikkatlerini müsteclib olacağından [dikkatlerini çekeceğinden] ânın dahi bir an akdem iktizasına bakılması [bir an evvel yapılması] ehem-i mehamdandır [önemlidir]. Ve memalik-i mahrusâda [Osmanlı ülkesinde] câri olan iltizamat usulüne bi'l-cümle Avrupalı mu'teriz olarak [karşı çıkararak] li'llahi'l-hamd zât-ı şevketsimât-ı hazret-i tacdârinin min kibelî'r-rahmân mazhar oldukları müceddediyyet-i seniyye âsâr-ı celilesinden [padişahın yaptığı yenilikler arasında] bu maddenin dahi bir hüsn-i

sureti bulunmasını herkes me'mul itmekde olmağla [ümit etmekte] inşâllahu'l-kerim derdest bulunan [yürürlükte olan] nizamât-ı dahiliyyenin icrasında [iç kanunların uygulanmasında] artık kimsenin i'tiraza mecâlî kalmayarak bu husûsun gerek Mısır maddesine ve gerek ale'l-ıtlak cümle politika mesalihine [bütün siyasî işlere] te'sirat-ı külliyesi [toptan etkisi] olacağı cây-ı iştibah değildir [şüphesizdir] (Kaynar, 1985, s. 91).

Sonraki dönemde Osmanlı'nın resmi tarihçisi olacak olan Lütfi Efendi, Tanzimat Fermanı'nın Gülhane Parkı'nda ilanı sırasında Mustafa Reşit Paşa'nın yanında yer almaktadır. Lütfi Efendi, notları arasında Mustafa Reşit Paşa'nın fermanın ilanı hususunda Avrupalı devletlere güvence verdiğini belirtmektedir.

Reşid Paşa Avrupa'da yüksek şahıslarla ve bilhassa Louis Philippe'in oğullarından Prens Joinville ile de mülakatında diğerlerine verdiği te'minatı âna da vermiş ve her halde Osmanlıların temeddüne müstaid olduklarını bi'l-beyan Tanzimat-ı hayriyye gibi bir beyannamenin karîben intişar edeceğini suret-i kat'iyede va'd eylemiştir (Kaynar, 1985, s. 176).

Özel olarak Rusya'dan genel anlamda Avrupa'daki büyük güçlerden gelen tehditler Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Fermanı gibi anayasal bir gelişmenin zeminini yaratmış görünmektedir. İmparatorluk bürokrasisi Yunan isyanı sırasında neredeyse tüm Avrupa'nın isyancılara olan desteğini unutmamıştır. İmparatorluğa yönelik harici bir tehdit karşısında verilen bu anayasal tepki sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Yine Rus tehdidi ve akabinde toplanan Paris Barış Konferansı'nın hemen öncesinde Osmanlı bürokrasisi bu sefer Islahat Fermanı olarak adlandırılan düzenlemelerin hayata geçirileceğini ilan etmiştir. 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'nın Avrupalı büyükelçilerin nezaretinde ve onların telkinleriyle şekillendirildiği ortadadır (Davison, 1997, s. 69).

Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik harici tehdit ve baskılar sonraki süreçte artarak devam etmiştir. Âli Paşa 30 Kasım 1867 tarihli bir layihada hem devlete yönelik dış tehditler bağlamında Avrupalı devletlerin baskısını etraflıca tahlil etmekte, hem de Islahat Fermanı hükümlerinin tam olarak uygulanması gereğini anlatmaktadır. Âli Paşa'ya göre; 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'yla Avrupalı devletler,

imparatorluğun iç işlerine müdahale etmemeyi taahhüt etmelerine rağmen Fransa'nın İtalya'daki nüfuz meselesi üzerinden Avusturya ile rekabete girmesi, bu devletin rakibi konumundaki Rusya'ya bazı tavizler vermesine yol açmış ve netice itibarıyla hem Osmanlı'ya karşı daha serbest bir hareket alanı bulan Rusya hem de Fransa, imparatorluğun iç işlerine müdahale etmeye başlamışlardır (Türkgeldi, 2012, s. 74).

Âli Paşa, Avrupalı devletlerden gelen bu tehditler karşısında, devletin fazla zamanının kalmadığını, bir an önce ve hızlı bir şekilde imparatorluğun durumunun çağdaş normlara yükseltilmesi zorunluluğundan bahsetmektedir (Türkgeldi, 2012: 75). Gerçekten de layihada bahsi geçen Avrupalı devletlerin baskısının dayanılmaz boyutlara ulaştığı; İngiltere ve Avusturya tarafından da desteklenen ve Fransız hükümeti tarafından 1867'de imparatorluğa etkin bir reform politikası tavsiyesi içeren notadan anlaşılmaktadır (Lewis, 1996, s. 121).

İlk Türk anayasası olan 1876 Kanun-u Esasisinin ilanında da dış tehditler oldukça önem taşımaktadır. 1870'lerin ortasından itibaren hararetlenen Bulgar ve Bosna isyanları karşısında Avrupalı devletlerin müdahaleci tavrı ve imparatorluk üzerindeki baskısı yeniden şiddetlenmiş ve ülkeye birbiri ardına notalar gönderilmeye başlanmıştır. Bülent Tanör'ün süreci betimlemesi gayet isabetli durmaktadır:

Batılı devletler Andrassy Notası'yla (31 Ocak 1876) Osmanlı Devleti'nden yine ıslahat talebinde bulunmuşlardı. Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaş hazırlığı içindeydi ve imparatorlukta hristiyan azınlıkların durumunu bir koz olarak kullanmak istiyordu. İmparatorluğun iç sorunlarını tartışmak üzere İstanbul'da bir uluslararası konferans düzenlenmesi (Tersane Konferansı), dış baskının boyutlarını göstermeye değer (Tanör, 2001, s. 128).

Kanun-u Esasi, tam da konferansın toplandığı gün, alelacele ilan edilmiştir. Avrupa'da liberal rüzgarların tersine estiği 1870'ler düşünüldüğünde anayasanın ilan edilmesi, konjonktürel iklimle uyumsuzluk arz etmektedir ama Osmanlı bürokrasisi, dış tehdit karşısında bildiği en iyi yolu -belki de tek yolu- yeniden denemek istemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda demokratikleşme yönündeki

son gelişme 1908'de meşrutiyet rejiminin yeniden ilan edilmesidir. Aslında 1880'lerin sonundan itibaren Sultan II. Abdülhamit iktidarına tepki ve anayasal rejime geçiş yönünde birtakım organizasyon ve örgütlenmeler görülmektedir. Jön Türk ya da İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi çeşitli isimler altında yürütülen faaliyetler, ülke içinde ve Avrupa merkezlerinde 1908'e kadar yaklaşık yirmi yıllık bir mücadele birikimine sahip olmuştur. Ancak meşrutiyet rejiminin yeniden ilanına yol açan aksiyon dalgası, esasen yine bir dış tehdit algılaması neticesinde gelişmiştir. İngiltere ve Rusya'nın Alman tehdidi karşısında alınacak tedbirleri müzakere ettiği Reval Görüşmeleri, anayasal düzen talep eden İttihatçı üyeler tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşım planları olarak algılanmış ve vatansever genç subaylar iktidarı devirmek için derhal harekete geçmiştir.

İlk isyan hareketini başlatan Resneli Niyazi, bütün İTC üyelerinin Reval görüşmelerinden duyduğu rahatsızlığı hatıratında şu ifadelerle dile getirmiştir: "Reval mülakatı mukarreratının [kararlarının] te'sirat-ı müdhîşesini çizen alametleri görüyordum. Bütün efrad-ı cem'iyet bu müdhîş mukarrerata vakıf olmuş idi" (Alkan, 2008, s. 50). Makalesinde Reval görüşmelerinin meşrutiyetin ilanına etkisini inceleyen Necmettin Alkan, İTC'nin kurucularından ve önde gelen isimlerinden biri olan Mehmet Reşid'den de faydalanmıştır. "Mehmet Reşid de aynı şekilde Reval mülakatını 'Türkiye'ye son darbeyi vurmak' ve 'hasta adamın ölümünü tacil etmek [hızlandırmak]' olarak değerlendirmiş ve bundan dolayı 'istibdad' yönetimine son vermekte 'isti'cal'in [aciliyet] lüzumunun kanıtı olduğunu yazmıştır" (Alkan, 2008, s. 50).

Cumhuriyetin ilanından sonra ortaya çıkan tek partili rejimde, özellikle 1930'larda, Türkiye açısından birtakım dış politik riskler belirmiştir. Fakat, Balkan Savaşlarıyla başlayan zorlu yıllarda siyasal iktidar, Avrupa devletlerinden umudu tamamen kestiği ve imparatorluğun dağılmasında yine aynı güçlerin büyük sorumluluğu olduğunu düşündüğü için Batı'ya karşı güvensizlik beslemişlerdir. Dolayısıyla tek parti rejimi, İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde İtalya ve Almanya'nın yayılmacı siyasetinden kaynaklanan tehditler karşısında bile Batı'nın liberal güçlerine yönelme gereğini duymamıştır. Zaten

1930'ların dünyasında Avrupa'da otoriterliğe yönelmeyen tek devlet olarak İngiltere kalmıştır. Bu dönemde dışa kapalı bir Türkiye'den rahatlıkla bahsedilebilir (Toprak, 2012, s. 227). Jön Türklerin uzantısı olan Cumhuriyetin kurucu kadroları açısından modernleşme olgusu bile Batı'nın dahil edilmediği bir sürece dönüşmüştür. Zaten bu yüzden "Batılılaşma" kavramı yerine, çağdaşlaşma, inkılap ya da devrim kavramları kullanılmıştır.

Cumhuriyet dönemindeki en ciddi dış tehdit, İkinci Dünya Savaşı sonunda S.S.C.B.' den gelmiştir. Türkiye'nin savaş boyunca izlediği ikircikli dış politikadan duyduğu rahatsızlık ve Türkiye'yi Alman yanlısı olarak kabul etmesi, S.S.C.B.'nin savaş sonrasında diplomatik bir kriz çıkarmasına yol açmıştır. Önce, Türkiye'yle daha önce imzaladığı dostluk antlaşmasını uzatmayacağını bildiren Sovyetler, ardından Montreux Sözleşmesi'nin revize edilmesini ve boğazlarda kendisine üs verilmesini talep etmiş, eğer bunlar yapılmazsa Anadolu'nun doğusuna saldıracağı tehdidini savurmuştur (Tellal, 2001, s. 502). Gerçek anlamda bir dış tehditle karşı karşıya kalan Türkiye, bunun üzerine savaşın diğer galipleri olan İngiltere ve ABD saflarına yakınlaşmayı, bekası açısından bir zorunluluk olarak görmüştür. Bu yakınlaşmanın bedeli ise siyasal rejimi yumuşatmak, çok partili bir yapı kurmak ve demokratik usulleri tesis etmektir.

Cumhuriyet döneminde devletin dış tehdit algılamaları açısından Türkiye-Yunanistan rekabeti de ayrı bir bahistir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve İngiltere, Sovyet gücüne karşı Türkiye'yle birlikte Yunanistan'ı da desteklemiştir. 1950'ler boyunca ABD, Türkiye açısından en önemli dost ve mütteftir ancak 1950'lerin sonundan itibaren iki ülke arasında -özellikle iktisadi açıdan- bağlar zayıflamaya başlayınca Türkiye, kendisine alternatif büyük ortaklar aramaya başlayacak ve yüzünü yeniden geleneksel komşularına, yani Avrupa'ya dönecektir. Bu dönemde kıta Avrupası'nın gelecek vaat eden organizasyonu olan Avrupa Ekonomik Topluluğu, Yunanistan'ın resmi başvurusuna kadar Türkiye'nin pek dikkatini çekmemiştir. 1959'da Yunanistan'ın başvurusundan sadece iki hafta sonra Türkiye de aynı organizasyona katılım için başvurmuş ve böylece Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) serüveni resmi olarak başlamıştır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu, Türkiye'yle ilişkilerinin ilk yirmi yılında sadece ülkenin iktisadi yapısıyla ilgilenmiştir. Zira Türkiye'nin ithal ikameci yapısı Avrupa ile ekonomik entegrasyonu zorlaştıran bir unsurdur. 1960-1980 döneminde Türkiye, bir taraftan mevcut iktisadi yapıyı muhafaza etmeye çalışırken diğer taraftan dışa açılmacı iktisadi ilkeleri uygulamaya çalışmış ve bu yüzden ciddi ekonomik krizlerin içine girmiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı da bu ikircikli politikayı içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Tam da bu sebeplerden ötürü Yunanistan, Avrupa'ya entegrasyon yolunda ciddi avantaja sahip olmuş ve Türkiye açısından bir felaket anlamına gelecek şekilde 1980'de resmen Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olabilmıştır.

Türkiye, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra neredeyse tecrite uğramış bir ülke konumundadır. Üstelik hem ABD hem Avrupa, Yunanistan'ın yanında yer alırken, Türkiye; iç siyasî çekişmeler ve iktidardaki milliyetçi-muhafazakâr partilerin politik tavırlarından dolayı ne derece bir risk altında olduğunu tam kavrayamamıştır. Türkiye'nin karşı karşıya olduğu büyük dış tehdidi ilk kavrayan devlet adamı Turgut Özal olacaktır. 1978'de AET'yle dondurulan ilişkilerden sonra, Kıbrıs'ta çözümsüzlük devam ettiği gibi, Yunanistan AET'ye tam üye olmuş ve Türk-Yunan rekabeti Türkiye'nin kesin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. 1980'den sonra AET'yi de arkasına aldığı için Yunanistan tehdidi daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Üstelik SSCB'nin yumuşama politikasıyla birlikte ABD açısından, stratejik önemi giderek azalan bir Türkiye söz konusudur. Dolayısıyla tüm bu dış politik riskler dikkate alındığında Başbakan Turgut Özal'ın AET'yle ilişkileri diriltmek adına 1987'de tam üyelik başvurusunu yapması ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını tanınması rejimin demokratik açılımlara hazırlanmakta olduğunun işaretlerini vermiştir (Özkul, 2023, s. 135).

1990 yılında S.S.C.B.'nin resmi olarak çöküşü, Türkiye açısından yeni politik riskler doğurmuştur. Zira İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, dış tehditler karşısındaki güvenliğini tamamen Sovyet rejimine yönelik jeopolitik konforuna bağlamıştır. 1990'dan sonra ABD ve Avrupa ile olan ilişkilerin yeniden tanımlanması neticesinde Türkiye'nin önünde Avrupa Birliği hayati bir konuma oturmuştur. 1990'dan sonra Türkiye, aynı 1960-1980 dönemindeki gibi ikircikli bir durumun içinde kalmıştır. İç tehditlerin beslediği beka kaygısıyla Avrupa Birliği'nin

demokratikleşme koşulları arasında kalmış ve iç siyasette yaşanan gerilimler ekonomik krizleri beraberinde getirmiştir. 1995'te Avrupa Parlamentosu karar metninin 3. maddesinde yer alan ifadeler, Türkiye'nin ne derece zorlu bir sınavın eşiğinde olduğunu göstermektedir:

Kararın 3. maddesinde, Avrupa Parlamentosu, 'Kürt sorununa şiddet içermeyen, siyasi bir çözüm bulmak üzere ellerinden gelen her şeyi yapmaları hususunda, Türk Hükümeti'ne, PKK'ya ve sair Kürt kuruluşlarına çağrıda bulunur' ifadesi yer almakta, devamındaysa '(...) (Avrupa Parlamentosu) şiddetten uzak durması için PKK'ya; Güneydoğu bölgesinde uygulanmakta olan olağanüstü hal durumunu kaldırması için ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün güvence altına alınmasını ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini sağlamakla beraber, Kürt kökenli vatandaşlara kültürel kimliklerini ifade edebilme imkânı verecek çareleri araştırması için (de) Türk Hükümeti'ne ve TBMM'ye seslenir', ifadesine yer verilmekteydi. Kararda, ayrıca, insan hakları, mahkumlara işkence ve kötü muamele gibi hususlarda yapılması gerekenler sıralanmakta, Kıbrıs'ın taksimine son vermek için Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına uyması istenmekteydi (Baykal & Arat, 2003, s. 338).

Neticede Türkiye, 1990'lardan sonraki süreçte belirli aralıklarla AB'nin talep ettiği yönde demokratik reform paketlerini parlamentodan geçirerek yasalaştırmıştır. Gümrük Birliği'nin imzalandığı 1995'e kadar "Terörle Mücadele Yasası'nın düşünce ve ifade özgürlüğüyle ilgili hükümlerinin değiştirilmesi, memurlara sendika kurma hakkının tanınması, demokratikleşmeye yönelik bir anayasa değişikliği paketinin geçirilmesi gibi bazı önlemler alınmasını kararlaştırarak kısmen uygulamaya" (Baykal & Arat, 2003: s. 336) koymuştur. 2000'lere gelindiğinde ise Ak Parti iktidarı, AB uyum yasalarını ardı ardına parlamentodan geçirerek rejimi demokratikleştirme yoluna girmiştir.

Bu çerçevede 2002-2004 arasında sekiz uyum paketi, 2001 ve 2004'teyse iki anayasa paketi TBMM'de kabul edildi. Böylece demokrasi, hukukun üstünlüğü, fikir ve ifade özgürlüğüyle insan haklarının korunması açısından mevcut hukuk sistemi güçlendirilerek güvence altına alındı.

Bu kapsamda:

- Çocuklarla kadınları ayrımcılığa ve şiddete karşı koruyacak yasal değişiklikler yapıldı.
- Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısı ve işleyişi değiştirilerek demokratik sistem güçlendirildi.
- Siyasi partilerin kapatılması zorlaştırıldı.
- İdam cezası tümüyle kaldırıldı.
- Tutukluluk ve gözaltı süreleri azaltıldı, ceza ve tutukevleri koşulları iyileştirildi.
- Resmi dil dışındaki dillerde yayın yapmanın ve bu dilleri öğrenmenin önü açıldı.
- Dernek kurma kolaylaştırılarak örgütlenme özgürlüğünün kapsamı genişletildi.
- Azınlıklara ait vakıfların mülklerini kullanmalarının önündeki engeller kaldırıldı (Denk, 2016, s. 84).

Türkiye, 1945'ten sonra ABD ve Avrupa ile ilişkilerinde SSCB yayılması karşısında taşıdığı stratejik önemin konforuyla hareket etmiş, fakat bu devletin çöküşünden sonra adeta tek parti dönemi yalnızlığına bürünmüştür. Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu ile çevrelenmiş, politik risklerin yüksek olduğu bir bölgede konumlanan Türkiye için yalnızlık hissi, başlı başına bir tehdit unsurudur. Bu nedenle ülke, SSCB'nin çöküşünden sonra tüm enerjisini AB'ye üyelik kanalına yöneltmiştir. AB'den gelen demokratik reform talepleri -iç tehditlerin izin verdiği ölçüde- yerine getirilmeye çalışılmıştır. SSCB'nin çöküşünden sonra Türkiye'nin içine düştüğü boşluk hissi AB açılımlarıyla giderilmeye çalışılmış ve bu sayede siyasal rejimin demokratikleştirilmesi yönünde bir yol izlenmiştir. Bu süreçte ordu bile 1997'deki 28 Şubat bildirisiyle rejime doğrudan bir müdahale yaparak AB'nin tepkisinden çekinmiş görünmektedir. 28 Şubat bildirisinin postmodern bir darbe olarak nitelendirilmesinin temel nedeni budur. Türkiye, 2016 yılına kadar AB ile ilişkilerinde, onun işaret ettiği noktalarda rejimini

demokratikleştirme adımları atacaktır. Bu anlamda Türkiye-AB ilişkileri, dış tehditle siyasî rejimin demokratikleşme eğilimi arasındaki korelasyonu tam olarak yansıtmaktadır.

2016 sonrası Türkiye, siyasî manzara ve eğilim açısından 1978 Türkiye'sine benzemektedir. 2016'da Türkiye, aynı 1978'de olduğu gibi, resmen olmasa da AB ile ilişkileri dondurmuş ve ülke içinde inanılmaz bir siyasî kutuplaşma yaşamıştır. 2016'da Ak Parti iktidarının AB ekseninden kopuşu, içe kapanan ve yalnızlaşan bir Türkiye anlamına gelmektedir. Nitekim, Ak Parti'nin 2016'dan sonra geliştirdiği "yerli ve millî" söylemi, bu içe kapanmanın işaretlerini vermektedir. Bu noktada Türkiye'nin AB perspektifinden uzaklaşması, ülkeyi hem iç hem de dış politik risklere açık hale getirmektedir.

AB uyum yasaları ve demokratikleşme paketleri, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu dış politik risklerin motivasyonu gerçeğe dönüşmüştür. Süreci durdurabilecek yegâne güç ise daha büyük bir iç tehdit algısıdır. Neticede 2013'te başlayan Fethullahçı tehdit önce hükümeti, 2016'daki darbe girişimiyle de devleti alarm durumuna geçirerek demokratikleşme paketlerinin yasallaşmasını ve AB ile ilişkileri durdurma noktasına getirmiştir. Türkiye, 2011'de başlayan Suriye iç savaşı nedeniyle kabul ettiği milyonlarca sığınmacıyı AB'den gelen taleplere karşı siyasal bir koz olarak kullanmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla 2016'daki FETÖ darbe girişimi sonrasında daha baskın hale gelen iç tehdit algısı, Avrupa'dan gelen baskılara direnilmesinin başlıca sebebinin teşkil etmektedir. Ancak bu iki gerilim veya kaygının birlikte yönetilebilmesi -her ne kadar 2021'e kadar devam etmişse de- siyasal olarak sürdürülebilir görünmemektedir.

İç Tehditler Karşısında Siyasal Rejimin Otoriterleşmesi

Osmanlı-Türk siyasal hayatının son iki yüz yıllık evresinde en büyük iç tehdit algısı dağılıma-bölünme uyarandır. 1821'deki Yunan isyanından sonra imparatorluğun parçalanma tehlikesini daha derinden hissetmesi, devletin beka kaygısı yaşamasına yol açmıştır. Bu iç tehdide

rağmen imparatorluğun demokratikleşme yönünde bir seyir izlemesi tuhaf görünebilir, lakin dağılıma-bölünme tehdidinin 19. yüzyılın genelinde bir iç tehdit olarak görülmediğini, daha ziyade Avrupalı devletlerin müdahaleciliği bağlamında değerlendirildiğini kabul etmek gerekir. Yani Osmanlı yönetimi, imparatorluğun parçalanması yönünde gelişme gösteren tehditlerin müsebbibini dışarıda aradığı için ya da bunun daha önemli bir etken olduğunu düşündüğü için rejimin yumuşatılması şeklinde bir tepki vermiştir. Buradaki istisna Sultan II. Abdülhamit'in saltanat yıllarıdır.

1821 Yunan isyanından sonraki süreç boyunca imparatorluk içindeki anasırı bir arada tutmaya özen gösteren Osmanlı yönetiminin 93 Harbi neticesinde yaşadığı hayal kırıklığı, esasen devletin beka kaygısına yol açan dağılıma-bölünme tehdidiyle ilk kez yüzleşmesine yol açan travmatik bir durumu ifade etmektedir. İmparatorluğa ruhunu veren Balkan topraklarının büyük oranda kaybı, zeki ve kurnaz bir padişah olan II. Abdülhamit'in konservatif bir politikaya dönmesinde etkili olmuş görünmektedir. Anayasanın ve parlamento faaliyetlerinin askıya alınması da dönemin konjonktürüyle gayet uyumludur.⁸ Rejimin bu dönemde otoriterleşmesinde ve ona İttihatçılar tarafından "İstibdad Devri" denilmesinde başka faktörler de etkilidir.

Meşrutî rejimi yeni deneyimlemeye başlayan bir imparatorlukta, geleneksel mutlak otoriteyi temsil eden monarkın kişilik özellikleri ve siyasî tavrı şüphesiz önemlidir. Üstelik, aşağıdan yukarıya yani toplumsal talepler neticesinde şekillenmeyen bir rejimin geleceği, tamamen monarkın inisiyatifine kalmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı rejimindeki bu ilk otoriterleşme, kendine has koşullara sahiptir. Bu anlamda II. Abdülhamit'in istibdadı tesisinde birtakım tehditler mutlak surette rol oynamışsa da esasen buradaki keyfiyet, kişisel bir tercihin sonucu gibi görünmektedir (Özkul, 2023, s. 137).

Osmanlı dönemindeki bir diğer hadise olan 31 Mart isyanının da devlete yönelik bir iç tehdit olduğu son derece şüphelidir. 31 Mart hadisesinden sonra anayasada 1909 tadilatının yapılarak rejimin daha demokratik hale

⁸ "1870, Avrupa'da konjonktürel anlamda büyük değişimlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Siyasî bütünlüğünü sağlayan Almanya, önce rekabet halinde olduğu Fransa'yı 1871 Sedan Savaşı'nda mağlup ettiği gibi, sonrasında da İngiltere açısından bir tehdit haline gelmiştir. Dolayısıyla İngiltere'nin güçlenen Alman tehdidi yüzünden Rusya'ya karşı yumuşaması, bu devletin Osmanlı topraklarına doğru yayılma politikasında daha serbest hareket edebilmesi anlamına gelmektedir. 1876'ya gelindiğinde Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı iyice saldırganlaşan tutumu bundan kaynaklanmaktadır (Özkul, 2023, s.131). "Üstelik, artık uluslararası forumlarda yükselen güçler Prusya [Almanya] ve Rusya gibi mutlakiyetçi devletlerdi. İngiltere ve Fransa'dan esen 'liberalizm' rüzgarının yerini, şimdi mutlakiyet bulutları almaya başlıyordu" (Tanör, 2001: s.116).

getirilmesi, öte taraftan Mahmut Şevket Paşa liderliğinde askerî bir vesayet rejiminin tesisi, beka kaygısı-siyasal rejim bağlamı içinde yer almamaktadır. Her ne kadar İttihatçılar bu isyanı sonradan irtica tehdidi içinde değerlendirdilerse de, burada gösterilen tepki anayasal rejimden ziyade İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin zaten sınırlı olan iktidar alanıdır (Akşin, 1994, s. 274).

İç tehditlerden kaynaklanan beka kaygısıyla rejimin otoriterleşmesi arasındaki bağa, Cumhuriyet döneminde daha belirgin bir şekilde rastlanmaktadır. Bu hususta yaşanan ilk gelişme 1925 yılındaki Şeyh Sait isyanıdır. İsyân o derece büyük bir önem taşımaktadır ki, günümüze kadar devam eden Cumhuriyet rejimine temel karakterini kazandırmıştır. Her şeyden evvel isyanın Kürtlük vurgusu nedeniyle dağılma-bölünme tehdidini, dinî mahiyetinden ötürü de irtica tehdidini barındırdığını belirtmek gerekmektedir. “1925 Şubatı’nda patlak veren ayaklanmaya kadar rejim, görece demokratik bir niteliğe sahip görünmektedir. 1924 Anayasasında ortaya konan vatandaşlık tanımı, ulusal kimliği, coğrafi ve gönül bağına dayalı civic bir niteliğe büründürürken, parlamentoda CHP iktidarına karşı iyi kötü bir muhalefet örgütlenmesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası bulunmaktadır” (Özkul, 2023, s.139). Ancak isyan, Osmanlı döneminden devralınan travmatik dağılma-bölünme tehdidini yeniden tetiklemiş ve devletin beka kaygısını derinleştirmiştir. Dolayısıyla iktidar, “Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nda yeni bir düzenlemeye gitmiş, ardından ‘iki yıl için hükümete olağanüstü ve gerçekte diktatörlük yetkileri veren zecrî [yasaklayıcı] bir ‘Tahrir-i Sükûn Kanunu’nu’ ivedilikle meclisten geçirmiştir” (Lewis, 1996, s. 265).

Şeyh Sait isyanı, sadece o dönemde rejimin otoriterleşmesine yol açmamış, sonraki dönemlerde de etkisi görülen daha dar bir milliyetçilik anlayışının devlet bünyesine yerleşmesine neden olmuştur.

1945’te çok partili hayata geçilmesinden sonra yeniden yumuşayan rejim, belirli aralıklarla gerçekleşen askerî müdahaleler neticesinde güncellenmiştir. 1945’ten sonra siyasal rejimin otoriterleşmesi bu müdahaleler sayesinde gerçekleştiği için, devletin beka kaygısını askerî darbelerin ya da muhtıraların nedenlerinde aramak gerekmektedir.

Cumhuriyet döneminin siyasal hayatında gerçekleşen tüm

askerî müdahalelerin içerisinde 27 Mayıs 1960 darbesi özel bir konumu hak etmektedir. Çünkü yaşanan tüm askerî müdahalelerde müdahalenin meşru zeminini devlete yönelik bir tehdit oluştururken 27 Mayıs darbesinde böyle bir duruma rastlanmamaktadır. Türk siyaset literatüründe yaşanan kafa karışıklığını Çağlar Keyder oldukça sarıh bir şekilde özetlemiştir:

Parlamentar demokrasinin kurulmasından sonraki bu ilk askerî müdahalenin Türk tarih yazımındaki değerlendirilişi, popülizm ile bürokratik reformizm arasındaki mücadeleyi yakın tarihin ana eksenini olarak gören hâkim perspektifi yansıtır. Ya 1960 müdahalesi ve paternalist anayasası göklere çıkarılır ya da bu darbe, gözden düşmüş devlet sınıfının siyasî yapıdaki eski yerini kazanma teşebbüsü olarak görülür (Keyder, 2000, s. 195).

Keyder, kendi tahlillerini yaparken bile bahsettiği ikinci perspektife hakkını teslim etmiştir. Gerçekten de Demokrat Parti 1950’de iktidara geldikten sonra yönetimin geleneksel parçası olan bürokrasi ile arasına mesafe koymuş, iktidarını küçük ve orta ölçekli sanayi gruplarına yaslamış görünmektedir. Bu bağlamda ekonomide liberal anlayışı benimseyen Demokrat Parti, planlama kavramını bir kenara bırakarak buna yönelik kurumları aşındırma yoluna gitmiştir. Bürokrasinin devlet yönetiminden ne derece uzaklaştırıldığı Yücekök’ün istatistiksel verilerinde görünmektedir. 1927 yılında kamu çalışanlarının tüm toplum içindeki oranı %1,6 iken, parlamentoda temsil oranı %58’dir. Buna karşılık DP’nin on yıllık iktidar döneminin ortasında, yani 1955’te kamu çalışanlarının tüm toplum içindeki oranı %3,1’e yükselmesine rağmen, parlamentodaki temsil oranı %22’ye kadar düşmüştür (Yücekök, 1983, s. 161).

Darbenin devlete yönelik açık bir tehditten kaynaklanmadığı, ordu hiyerarşisi dışında gelişmesinden ve Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel’in darbe sonrasında halka yaptığı radyo konuşmasında makul bir sebep sunamamasından anlaşılmaktadır.

Aziz Türk milleti, bir aydan beri memlekette cereyan eden ve milleti süratle korkunç buhranlara sürükleyen hadiseleri biliyorsunuz. Bu gidişin memleketi kanlı bir kardeş kavgasına da götürmekte olduğunu her akli başında insanın takdir ettiğine kaniyim. Dünya ahvali her

gün biraz daha kötüye giderken bu sinsî politika ihtirası yüzünden vatanımızın maddeten ve manen perişanlığa sürüklenmesi vicdan sahibi bütün vatandaşları dilhun etmektedir [üzmektedir].

Bu hal nereye kadar gidecek, bu fecî akıbeta hissiz ve alakasız seyirci mi kalmak lazım? İşte vatandaşlarım, bu ahvali aylardan beri ıstırap içinde düşündüm. Ve bu zevata çıkar yolları gösterdim. Fakat onlar, kapıldıkları politika ihtirasının şuurlarına verdiği bozukluk dolayısıyla dinlemediler. Çıkarılan kanunlar, takip edilen hareketler Türk milletini zincire vurmaya kastında olduklarını gösteriyordu. Bu sırada böyle bir idarenin böyle bir hareketin olacağını tasavvur etmek Türk milletini hissiz bir sürü olarak kabul etmek demektir. Hayır vatandaşlarım, Türk milleti hissiz ve sürü değildir ... (Nayır, 1960, s. 104).

27 Mayıs darbesi, siyasal rejimde görece bir yumuşama ve otoriterleşmeye yol açmıştır. Siyasal rejim demokratikleşmiştir zira darbe ertesinde kabul edilen 1961 Anayasası, siyasî özgürlüklere geniş bir alan açarak siyasal katılımı efektif hale getirmiştir. Otoriterleşmiştir zira darbe sonrasında oluşturulan yeni siyasal düzen askerî ve bürokratik bir vesayet yaratmıştır. Taha Parla, yeni rejimi tanımlarken 1961 anayasası için, “yasamanın üstünlüğünü zayıflatmış ve devlet bürokrasisini, özellikle askerî bürokrasiyi, parlamenter düzenlerde parti-hükümeti demek olan yürütmeye karşı güçlü bir konuma koymuştur” demektedir (Parla, 1986: 76). “Üstelik bu vesayet, yeni oluşturulan Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu ya da Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumlar aracılığıyla sadece açıktan işlememiş, 1961 anayasasına getirilen bazı hükümlerle örtülü bir mekanizma işlevi de görmüştür” (Özkul, 2023, s. 141). Söz konusu örtülü mekanizmanın en hayatî unsuru ise Cumhurbaşkanlığı olmuştur.

Cumhurbaşkanı'nın TBMM'ce ve kendi üyelerinden seçileceği öngörülmüşse de (Md. 95), TBMM'nin ikinci kamarası olan Cumhuriyet Senatosu'nda tabii üyeler ve devlet başkanı kontenjanından giren üyeler de bulunduğu için, 1961 Anayasası teorik olarak halkın kendi oyu ile seçmediği, dolayısıyla temsilci ve vekil olmayan kişilerin de cumhurbaşkanı olabilmesine cevaz vermiştir. (Nitekim uygulamada da 1961'den sonra Türkiye

cumhurbaşkanlarının hepsi seçilmemiş asker kişiler olmuştur. İhtimal teamüle dönüşmüştür.) Bu durumun bir uzantısı olmak üzere ... 'Cumhurbaşkanı gerekli gördükçe Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder' dediği için, seçmençe seçilmemiş bir kişinin aynı zamanda fiilen hükümete de başkanlık edebilmesi olasılığı yaratılmıştır Madde 102'de Başbakan'ın meclis içinden seçilmesi şartı var ise de, 'TBMM üyeleri arasında' kontenjan ile gelenler de bulunduğu göre, başbakanın yine seçilmemiş bir kişi olabilmesinin kapısı açılmış demektir Yine 102. madde, bu sefer daha da belirgin ve kolaylaştırılmış bir biçimde, bakanların da seçilmemiş kişiler olabilmesine olanak tanımıştır (Parla, 1986, s. 77-78).

1961 Anayasası her ne kadar iktidar ilişkilerinde vesayetçi bir yapı kurulmasını öngörmüşse de siyaset alanını genişletmiş, sendikal örgütlenmelere ve grev hakkına izin vermiştir. 1950'ler boyunca yaşanan sanayileşme ve hızlı kentleşmenin de etkisiyle söz konusu anayasal güvenceler en fazla sol/sosyalist fikir ve hareketlerin güçlenmesinde rol oynamıştır. Bu bağlamda 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi, 1965 seçimlerinde %2,97 oyuyla resmen kendi yelpazesi içinde liderliği üstlenmiştir. Konjonktürün desteğiyle 1960'lı yılların sonunda Türk siyaseti sol fraksiyonların fikir ve eylem rüzgarına maruz kalmıştır.

Türkiye'de sol/sosyalist eğilim ve fikirler Cumhuriyet rejiminin tesisinden beri şüpheyle karşılanmıştır. Henüz Millî mücadele yıllarında bile ulusal güçler yabancı basın ve diplomatlara aslında sosyalist olmadıklarını ispatlama çabasına girmişlerdir.⁹ 1945'e kadar Sovyetler Birliği ile iltisaklı olduğu anlaşılan Türkiye Komünist Partisi'ne yönelik tutuklamalar, Donanma Davası olarak bilinen yargılamalar, 1947'de Yabancı İdeolojiler Davası ile üniversiteden ihraç edilen akademisyenler ve nihayetinde Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin kurulması devletin sol/sosyalist siyasete karşı güçlü bir tehdit algısı olduğunu göstermektedir. Neticede 1960'ların sonunda ivme kazanan bu siyaset biçimi ve buna yönelik milliyetçi gençlerden gelen tepki, 1971 yılına doğru siyasetin istikrarsızlaşmasına yol açarak askerî bir muhtırayla karşılanmıştır.

Devletin sol/sosyalist tehdit algılamasından kaynaklı bir beka kaygısı yaşadığı, 12 Mart 1971 muhtırası ve

⁹ 1921 Şubatı'nda İtilaf devletleriyle görüşmek üzere Londra Konferansı'na katılan TBMM temsilcisi Bekir Sami Bey, Daily Telegraph gazetesine verdiği beyanatta; “Sovyet hükümeti ile bizim hükümetimiz ayrı ayrı şeylerdir. Komşumuz Rusya Hükümeti ile aramızda dostane münasebet vardır. Fakat biz Bolşevik değiliz” (“Yeni Gün,” 1921) demiştir.

nihayet 12 Eylül 1980 askeri darbesinden anlaşılmaktadır. Türk siyaset çevrelerinde demokratik rejime yapılan bu müdahalelerin esas sebebi konusunda birtakım anlaşmazlıklar yaşanmasına rağmen söz konusu rejim güncellemelerinin temel sebebinin sol/sosyalist fikir ve hareketlerden duyulan endişe olduğu, siyaset bilimi literatürü açısından neredeyse şüphesizdir. Bu yargıyı müdahalelerin ertesinde yaşanan gelişmelerden çıkarmak mümkündür. Örneğin 12 Mart 1971 muhtırasıyla birlikte birkaç sağ kuruluşun kapatılmasına karşılık çok sayıda sol/sosyalist sivil toplum kuruluşunun faaliyetleri yasaklanmış, bunun yanında her türlü grev ve toplantı yasaklanmıştır.

Sol dernek ve yayınlara yönelik kapatmaların ardından 19 Mayıs 1971’de solcu aydın, gazeteci, yazar, şair, sendikacı ve öğretmenlere yönelik geniş çaplı tutuklamalar başlamıştır. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı’nın 19 numaralı bildirisine göre; “masum gençleri kışkırtıcı yayın ve sözlerle kanunsuz hareketlere teşvik ettikleri” gerekçesiyle tutuklananlar arasında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Başkanı Kemal Türkler, yazar Yaşar Kemal ve Samim Kocagöz, gazeteci Uğur Mumcu, akademisyen Tarık Zafer Tunaya, Bülent Tanör, Mümtaz Soysal ve Bahri Savcı bulunmaktadır. 19 ilde toplam 427 tutuklamanın gerçekleştiği operasyonlardaki diğer zanlılar ise daha çok öğretmen ve öğrencilerden oluşmaktadır (Özkul, 2023, s. 143).

12 Eylül 1980 askeri darbesinin ise doğrudan sol siyaseti hedef aldığı, eylemlere bile gerek kalmadan darbe lideri Kenan Evren’in Resmi Gazete üzerinden halka yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır.

Yine hepinizin bildiği ve gördüğü gibi; anarşi, terör ve bölücülük her gün 20 civarında vatandaşımızın hayatını söndürmektedir ... Bir kısım bedbahtlar Türk Milletinin bağımsızlığını, birlik ve beraberliğini temsil eden İstiklâl Marşımıza, koyu taassup veya sapık ideolojik amaçlarla protesto maksadıyla oturarak veya İstiklâl Marşı yerine Enternasyonalî söyleyerek açıkça saygısızlık gösterebilmişler ve buna doğrudan sorumlu kişiler tevil yoluna sapsak suretiyle savunmalarını yapabilmişlerdir ... Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan ve kendini Türk Vatandaşı kabul eden herkesin tek bir vücut halinde Türk Milletini oluşturduğu unutulmuş ve değişik mezheplere bağlı vatandaşlarımızın tam bir kardeşlik bağı ile kaynaşmalarını engellemek isteyen kışkırtıcılar siyasî destek görmüşlerdir. Bir kısım Anayasal kuruluşlar

muhtelif etkiler altında anarşi, terör ve bölücülük karşısında tarafsız, adil ve ortak bir yol izlemek yerine bizzat Anayasanın ihlali karşısında dahi sessiz kalmayı tercih etmişlerdir ... Yarının teminatı olan evlatlarımızın Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideolojilerle yetişerek sonunda birer anarşist olmasını önleyecek tedbirler alınacaktır (“Resmî Gazete,” 1980).

Devletin iç tehdit algılamalarından kaynaklanan beka kaygısı, 1970’lerin başından itibaren belirli aralıklarla askeri müdahalelerin yaşanmasına ve dolayısıyla rejimin güncellenmesine yol açmıştır. Ancak bu güncellemeler, yumuşama ya da demokratikleşme yönünde değil, aksi istikamette seyretmiştir. 12 Mart muhtırası neticesinde 1971 ve 1973’te anayasal düzenlemelere gidilmiş, bireysel hak ve özgürlükler sınırlandırılmıştır. Anayasanın 11 maddesinin 3. fıkrasına eklenen, “Bu anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiç birisi, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdı ile kullanılamaz” (Soysal, 1987: 118) hükmü, bu durumu sarih bir surette ortaya koymaktadır. Öte taraftan yapılan düzenlemeler, parlamento dışında gelişme gösteren sivil siyaseti sınırlandırma eğilimi içinde olmuştur.

12 Eylül askeri darbesi, 1971 ve 1973’de yapılan anayasal düzenlemelerle amaçlanan bir adım ileriye götürmüştür. “12 Eylül darbesi, 12 Mart muhtırasında olduğu gibi rejimin otoriterleşmesi yönünde bir sonuç doğurmuştur fakat bu defa rejimin güncellenmesi değil yeni bir anayasa marifetiyle yeniden kurgulanması söz konusudur” (Özkul, 2023, s. 147). Devlet Başkanı Kenan Evren, yeni siyasal düzenin çerçevesini 23 Ekim 1981’de Danışma Meclisi’ni açış konuşmasında şöyle özetlemiştir:

.... Devletin dernekler vasıtasıyla idare edilen zavallı bir kuruluş haline getirilemeyeceğini, devletin başı olan makamın bir protokol makamı görünümünde bırakılamayacağını, kararnamelemleri imza ile mükellef bir makam olamayacağını, devletin altı ay gibi bir süre cumhurbaşkansız bırakılamayacağını, parlamentonun aylar ve aylarca hiçbir yasama ve murakabe görevini yapmaz duruma getirilemeyeceğini, yargının yönetimi yönetimin yargıyı köstekler durumda olamayacağını, ülkenin sokaklarında her gün miting ve gösteri

yapılmak suretiyle vatandaşların iş ve güçlerine mani olunamayacağını, memleketimizde komünizme ve dini esaslara dayalı parti kurulamayacağına göre bazı gün ve bayramları istismar ederek bu rejimlerde olduğu gibi gösteri ve mitingler düzenlenemeyeceğini, kısaca kişi ve hak ve özgürlüklerinin hudutsuz olamayacağını da hatırdan çıkarmamız gerektiğini vurgulamak isterim (Soysal, 1987, s. 138).

1980'ler Türkiye açısından yeni otoriter rejimin belirlediği çerçeve içerisinde dar bir siyaset biçimine sahne olduktan sonra 1990'da konjonktür birdenbire değişmiştir. Sovyet rejiminin yıkılması sol/sosyalist fikir ve hareketlerin ülke gündeminden tamamen çıkmasına yol açarken iki yeni tehdit algılaması gündeme girmiştir. Kürt ayrılıkçıların yasadışı örgütü olan PKK'nın terör eylemlerini hızlandırması ve siyasal İslamcılığın giderek tabanını genişletmesi devletin beka kaygısının yeni kaynaklarını oluşturmuştur. Ancak 1990'lar dış politik riskler açısından da Türkiye açısından kaygı vericidir. Zira yıllardan beri Sovyet rejimine karşılık Batı desteğinin konforuna sahip olan Türkiye, SSCB'nin çöküşünün ardından AB'ye entegrasyon politikasına ağırlık vermek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla iç tehditlerden kaynaklanan beka kaygısıyla dış politik riskler arasında amansız bir gerilime sahne olan 1990'larda Türkiye, rejimi otoriterleştirmek ile demokratikleştirmek arasında inanılmaz gelgitler yaşamıştır. Neticede siyasal İslamcı hareketin en önemli kuruluşu olan Refah Partisi'ne yönelik 28 Şubat bildirisinin yayımlanması, bu sebeplerden post modern bir darbe olarak nitelendirilmiştir.

1990'lar boyunca Türk siyasetinin yaşadığı ikileme rağmen silahlı kuvvetlerin rejime müdahaleden yana tavır alması, 21. yüzyılın eşiğinde yeni bir otoriterleşme ya da demokratik sapmaya yol açmış görünmektedir. Ak Parti 2002 yılı sonunda bu konjonktür içerisinde iktidara gelmiş ve iktidarının yaklaşık ilk on yılında Türk siyasetinde yaşanan açmaz karşısında AB'ye üyelik yolundaki girişimleri hızlandırarak demokratikleşme yönünde tavır almıştır. Dolayısıyla 2013 yılına kadar Türkiye, siyasî açıdan yaşanan birtakım gerginliklere rağmen demokratikleşme yönünde bir seyir izlemiştir. Ancak 2013'le birlikte devlet içinde paralel olarak yapılanan Fethullahçı cemaat mensubu bürokratlar siyasî iktidara yön vermeye hatta daha da ileriye giderek takip eden iki

yıl içerisinde devleti ele geçirmeye yönelik operasyonlar gerçekleştirmeye çalışınca Türk siyasî hayatının en büyük krizlerinden biri çıkmıştır. 15 Temmuz 2016'da Fethullahçı olduğu anlaşılan birtakım ordu mensubunun darbe girişimi, devlet içinde beka kaygısını inanılmaz bir şekilde derinleştirmiştir. Karşılaşılan iç tehdidin büyüklüğü, Türkiye açısından yeni bir otoriterleşmenin ya da rejimin sertleştirilmesinin habercisidir. Nitekim AB'ye üyelik sürecinin askıya alınarak uygulamaya geçirilen birçok politik hamle 2021 yılına kadar bu önermeyi doğrulayacak mahiyette arz etmiştir.

SONUÇ

Türk siyasal hayatının öznesi “devlet” olagelmıştır. Devletin bu konumu, Batı'dan farklı olarak üretim döngüsünün ana aktörü olmasından kaynaklanmaktadır. Temel üretim aracı olan toprağın çıplak mülkiyeti, padişahın şahsında devlete ait olduğu için bu yapı, onu varoluşsal bir yaşam kaynağına dönüştürmüştür. Dolayısıyla devletin bekası, mevcut üretim döngüsünün devamı açısından zaruri addedilmiştir. Aynı zamanda bu yapı, aristokratik ara kademelere müsaade etmediği gibi kalabalık bir memur kadrosunun varlığını beraberinde getirmiştir. Üstelik Osmanlı Devleti'ndeki bu üretim ilişkisi Batı'daki yapısal değişimler karşısında bozulmaya yüz tutmasına rağmen kendi içinde belirli bir sürdürülebilirlik sağlamayı başarmıştır. Bu başarı, 19. yüzyılda değişimin yine memurlar öncülüğünde gerçekleştirilme çabasıyla ilişkilendirilebilir.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde özellikle siyasal hayatta ciddi bir değişimin başladığı görülmektedir. Değişim, her şeyden evvel modern siyasetin kurum ve kurallarıyla inşası anlamını taşımaktadır. Tanzimat-ı Hayriyye, Islahat Fermanı, Kanun-u Esasi veya meşrutiyet rejiminin tesisi yaşanan değişimin somut tezahürleri olarak belirmektedir. Süreci, Osmanlı Devleti'nin periferileşme boyutu içerisinde Batı siyasasına entegrasyon çabası olarak da nitelemek mümkündür. Ancak gözden kaçırılmaması gereken husus, yapının 1922'deki yıkılışına kadar demokratikleşme veya demokratik normların tesisi çabasının imparatorluğa yönelik dış tehditlerle paralel ilerlediği gerçeğidir.

Osmanlı devlet yapısı içerisinde bürokrasi, kendi varlığını borçlu olduğu yapıya yönelik tehditler karşısında beka

kavramını ön plana çıkararak kurtarıcı misyonunu edinmiş görünmektedir. Düvel-i Muazzama'nın baskıları, rejimi sivilleştirme veya daha da ilerisi demokratikleştirme yönünde tepkiler verilmesine yol açmıştır. Ancak kaygı, netice itibariyle gelecekte karşılaşılması olası bir tehdide yönelik beliren gerilimdir. Osmanlı bürokrasinin korkmakta olduğu akıbet 1918 sonrasında hakikate dönüşünce kendinden sonraki yapı travmatik bir miras devralmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla yeni tesis edilen Cumhuriyet rejimi, kendinden önceki yapıya ait kaygıları travmatik bir şekilde aldığı için tehdit algısında daha hassas davranmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı döneminde devletin beka kaygısını tetikleyen iki tehdit; dış müdahale ve neticesinde imparatorluğun parçalanması tehlikesidir. İç tehdit olarak algılanan azınlık isyanları ziyadesiyle Batı etkisinden kaynaklı görüldüğü için esas tehlikenin dışarıdan geldiği kabul edilmiştir. Dış tehditten kaynaklanan devletin beka kaygısı gerek Osmanlı gerekse de Cumhuriyet dönemlerinde siyasal rejimin yumuşaması hatta demokratikleşmesini sağlamış görünmektedir. Ancak iç tehditler sonucunda derinleşen beka kaygısı ile böyle bir sonucu ilişkilendirmek neredeyse imkânsızdır. Özellikle Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan çeşitli iç tehditler ve buna karşılık tetiklenen devletin beka kaygısı, siyasal rejimin hızlı bir şekilde sertleşmesi ve otoriterleşmesi sonucunu doğurmuştur.

KAYNAKLAR

Adısönmez, U. C., & Al, S. (2024). Kitlesele şiddet, travma ve hafıza: Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde ‘beka’ nın izini sürmek. *Mülkiye Dergisi*, 48(3), 553-581. <https://doi.org/10.25064/mulkiye.1437384>

Akşin, S. (1994). *Şeriatçı bir ayaklanma 31 Mart olayı*. İmge Kitabevi.

Aktan, C. C. (2016). Temsilî demokrasilerde ideal bir siyasal rejim (hükümet sistemi) arayışı, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 8, (1), 18-35.

Aktürk, D. (2014). *Ölümlerle çok karşılaşan servislerde çalışan hemşirelerle meslekleri gereği ölümlerle karşılaşmayan kişilerde ölüm kaygısı, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi.

Alkan, N. (2008). 1908 Jön Türk ihtilalinin başlamasında Reval buluşmasının önemi. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 175, 48-52.

Baykal, S. & Arat, T. (2003). AB’yle ilişkiler, *Türk dış politikası*, Cilt 2, Edt. Baskın Oran, İletişim Yayınları.

Berkes, N. (2018). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.

Çam, E. (2002), *Siyaset bilimine giriş*. Der Yayınları.

Çetin, H. (2012), *Korku siyaseti ve siyaset korkusu*. İletişim Yayınları.

Davison, R. H. (1997). *Osmanlı imparatorluğunda reform 1856-1876*, 1. Cilt, Papirüs Yayınları.

Denk, E. (2016), *Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri – Öğrenciler AB’yi öğreniyor projesi*. M.E.B. Yayınları.

Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügât*. Aydın Kitabevi Yayınları.

Heper, Y. (2014). *Anayasa Mahkemesi kararlarında devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü*. Doktora tezi, Polis Akademisi.

Heywood, A. (2014). *Siyaset*, Adres Yayınları.

Hobsbawm, E. (2013). *Devrim çağı 1789-1848*. Dost Yayınları.

Kara, H. & Acet, M. (2012). Spor yöneticilerinde durumluk kaygısının otomatik düşünceler üzerindeki etkisinin incelenmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7, (4), 244-258. <https://doi.org/10.12739/10.12739>

Karakaş, O. (2021). Milli irade ve beka kavramlarını 24 Haziran 2018 Türkiye başkanlık seçimi üzerinden okumak. *Asya Studies*, 5(17), 231-242. <https://doi.org/10.31455/asya.880531>

Kaynar, R. (1985). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. TTK Yayınları.

Keyder, Ç. (2000). *Türkiye’de devlet ve sınıflar*. İletişim Yayınları.

Le Gall, A. (2012). *Anksiyete ve kaygı*. Dost Yayınları.

Lewis, B. (1996). *Modern Türkiye’nin doğuşu*. TTK Yayınları.

Marx, K. (2016). *Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i*. Yordam Kitap.

Milli Güvenlik Konseyi’nin bir numaralı bildirisi. (1980, Eylül 12), *Resmî Gazete*, s.6. 11 Eylül 2021 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf adresinden alınmıştır.

Nayır, Y. N. (1960). *Büyük kurtuluş 27 Mayıs devriminin açıklaması*. Varlık Yayınları.

Önderman, M. (2018). *Türkiye’de paranoid ethos*. Vakıfbank Kültür Yayınları.

Özkul, Y. E. (2023), *Türk siyasî hayatında devletin beka kaygısı (1821-2020)*, Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi.

Parla, T. (1986). *Demokrasi, anayasalar, partiler ve Türkiye’nin siyasal rejimi üzerine yazılar*. Onur Yayınları.

Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü İnternet Sitesi. (t.y.). 24 Mayıs 2025 tarihinde <https://www.psikolojisozlugu.com/anxiety-kaygi> adresinden alınmıştır.

Savcı, B. (1974). Batılı ilkeler altında demokratikleşme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 29, (1), 1-18.

Soysal, M. (1987). *100 soruda anayasanın anlamı*. Gerçek Yayınları.

Tanör B. (2001), *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*. Yapı Kredi yayınları.

TDK Sözlükleri Resmî İnternet Sitesi. (t.y.). 24 Mayıs 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

Tellal, E. (2001). SSCB’yle ilişkiler, *Türk dış politikası*, Cilt 1, Edt. Baskın Oran, İletişim Yayınları.

Toprak, Z. (2012). *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap.

Tözlyurt, M. (2018). Kur’an’da Allah ve insanın sonsuzluğu üzerine bir inceleme. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, (13), 188-212.

Türkgeldi, A. F. (2012). *Rical-i mühimme-i siyasiyye*. Haz. Hayrettin Pınar & Fatih Yeşil, Kitabevi Yayınları.

Yücekök, A. N. (1983). *Siyaset sosyolojisi açısından Türkiye’de parlamentonun evrimi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.